

ВІДГУК

Офіційного опонента кандидата філософських наук Гури Віталія Олексійовича на дисертацію Коваліва Петра Михайловича «Біблійна та ранньопатристична теологія відкуплення» на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальністю 09.00.14 – богослов'я

Дисертація Коваліва П.М. є актуальним міждисциплінарним дослідженням, що зумовлено процесом розвитку самоусвідомлення вітчизняних християнських церков у контексті розвитку міжцерковного діалогу. У чудово структурованій роботі, із виділеними емпатичними наголосами, автор систематизував головні сотеріологічні концепції, і слідуючи методологічним засадам когнітивної лінгвістики, проаналізував вихідні положення та зміст доктрини про викуплення.

Як продемонстрував дисертант, інтерпретація сотеріологічного самоусвідомлення Церкви має глибоке історичне коріння. У перше тисячоліття Християнства, дискусійна ідея відкуплення нерідко ставала приводом для поляризації церковних богословів. Православна сотеріологія, продовжуючи традицію кападокійських отців, отримала своє сучасне вираження під час Константинопольських соборів у 1156-1157 рр., де була сформульована теза про принесення жертви Христа Трійці. У той самий час на Заході поширення набували ідеї Ансельма Кентерберійського, трансформовані у працях лідерів Реформації. Без перебільшення можна стверджувати, що у сучасний період, поштовхом до переосмислення вітчизняними євангельськими та православними богословами вихідних положень «органічної» та «юридичної» теорії Викуплення стали публічні лекції О. Осіпова.

Таким чином, осмислення положень сотеріології залишається актуальним предметом дослідження багатьох богословів, і праця Коваліва П.М. демонструє зв'язок вітчизняної богословської думки із світовим науковим дискурсом та християнською традицією.

Позитивне загальне враження від праці Коваліва П.М. доповнюється прекрасною систематизованістю та структурованістю. Автор дотримується чіткої логіки викладу тез та антитез, що дозволяє сприймати роботу як якісний «компендіум із сотеріології», де розкрито більшість богословських поглядів на проблематизовані питання герменевтики спасіння.

У першому розділі представлена значна за об'ємом методологічна частина, де автор детально вибудовує аргументацію власного дослідження. Демонструючи відкритість до наукового сумніву, автор готує ґрунт для чистого дослідження, максимально дистанціюватись від будь-якої конфесійної упередженості.

Докладно описавши комунікативну роль метафор та обґрунтовуючи обрану методологію, Ковалів П.М. уточнює класичний зміст поняття «метафори», як риторичну фігуру мови (за Аристотелем) та модель Льюїса («осмислення менш знайомої реальності в термінах більш знайомої, яка в значній мірі схожа до неї»). Виходячи з тексту дисертації, для автора ближче апофатичне богослов'я, де метафора, за Льюїсом, стає описом позамежної реальності, яку «буквально» ніяк не опишеш і не висловиш окрім образів. Дисертант декларує важливість опанування більш широкого інструментарію лінгвістичних досліджень і виявити метоніми, синекдохи та буквальні вирази. Хоча у ході дослідження його головним методом дослідження залишається – метафора.

Аналізуючи праці Десницького, Макінтайера, Попової, Стерніна та Лакофа, автор уточнює використання концепту «метафора» в тексті дисертації, і приходить до методології сучасної когнітивістики. Основу авторської методології складає адоптація ідей Лакофа, як засновника когнітивної лінгвістики, за яким «концептуальна метафора» є одиницею існування людської свідомості та засіб пізнання, структурування та пояснення оточуючої реальності.

В якості ілюстрації власних тез, Ковалів П.М. наводить багато особистих прикладів, які актуалізують тему дослідження, якісно ілюструють авторську думку але у той же час привносять до тексту дисертації елементи публіцистичного жанру, що не знижує цінності представленої роботи.

Звертаючи увагу на існуючі протиріччя між метафорами, автор чудово ілюструє обмеженість кожної богословської системи. Складність досягнення узгодження метафор та ідей автор передає за допомогою власної метафори – образу «пазла».

Дисертант підкреслює залежність результатів дослідження від базового розуміння термінів «спасіння» та «гріх», тим самим обґрунтовуючи необхідність

компонентного аналізу фундаментальних понять для кореляції сотеріології та гамартіології.

Майстерно проблематизувавши традиційну для західної теології сотеріологію та довівши необхідність переосмислення вчення про спасіння у категоріях когнітивістики, автор, на нашу думку, ухиляється від номінативного сприйняття метафізики, приймаючи метафоричність мови як основу інтерпретації біблійного наративу. У якості прикладу біблійних метафор, Ковалів П.М. наводить наступні тези: «Христос – хліб життя», «Вихід євреїв з Єгипту, як Викуплення», «Перемога над смертю», «Суддя», «Агнець Божий», «рабство гріха», «вина», «осуд»... На нашу думку, класифікуючи фундаментальні богословські поняття виключно як метафори, автор входить у конфлікт із герменевтичною традицією історичних та реформаторських церков, для яких більшість «мапованих» елементів є описом божественного відкриття духовної (метафізичної) реальності. Адже саме різниця у сприйнятті герменевтичних меж номінативного та метафоричного стало причиною незгоди між Лютером і Цвінглі (диспут про природу євхаристії).

Також звертає на себе увагу дещо маніпулятивне тлумачення тексту із книги Приповістей Соломона 17:15 (сторінка у дисертації 99) де автор моделює герменевтичну складність яка має привести до етичної апорії. Використовуючи цей приклад автор хоче проілюструвати проблематику сотеріології, у той час коли запропонований уривок шляхом паралелізму говорить про порушення правосуддя. Нагадаємо, що у біблійній сотеріології Павла ідея виправдання нечистого за вірою – це основа концепції Благої звістки (Рим 4:5). Тому не зрозуміло, навіщо автор використав зазначений уривок із книги Приповістей і навів такий непереконливий приклад із ознаками маніпулятивності у тлумаченні.

Ковалів П.М. дистанціюється від інтерпретації реальності у світлі відкриття біблійних образів через усвідомлення небезпеки буквалізму та містицизму. Хоча при читанні тексту дисертації інколи складається враження про зсув думки автора до метафізичного «антиреалізму» (який сам і засуджує). Тому, на нашу думку, більш чітко проводити межі номінативу та метафори.

Загалом, аналізуючи методологію дисертанта, можна стверджували, що він продемонстрував навички та вміння достатні для проведення складного міждисциплінарного дослідження застосувавши методологічний інструментарій когнітивістики для інтерпретації богословських понять та концепцій.

У другому розділі Ковалів П.М. дослідив контекст вчення про відкуплення представлений у формі наративу, та змісту фундаментальних концептів «викуплення» та «гріха». Автор аналізує наратив, як центральну форму представлення викуплення і детально вивчає апостольську керигму. Для дослідника «Метафора – частина істини» яка є частиною метафоричного наративу. Автор демонструє широку обізнаність як у історичних джерелах богословської думки цитуючи давніх авторів: Афанасія Великого, Тертуліана, Іренея Ліонського, Євсевія Кесарійського, Івана Дамаскіна, Максима Сповідника, Кальвіна та Лютера. У цьому розділі дисертант аналізує концепт «гріха» не як юридичний термін піддаючи критиці ідею сатисфакції Ансельма Кентерберійського.

Важливою частиною дослідження є третій розділу, у якому дисертант класифікує та критично аналізує відомі підходи у побудові християнської сотеріологічної доктрини. Ковалів П.М. послідовно демонструє зміст сильні та слабкі сторони містичних, юридичних, моральних та онтологічних підходів. Звертає на себе увагу, завзяття автора щодо критики позицій «Теорії замісного покарання».

Висновки запропонованого розділу стали підґрунтям для кульмінаційного четвертого розділу «Біблійне вчення про відкуплення». За текстом автор використовуючи методологічний алгоритм з когнітивної лінгвістики аналізує зміст та значення кожного з сотеріологічних концептів вивчаючи майже кожен ключовий текст Біблії, що дотичний до тематики дослідження. Особливу увагу автор приділяє тлумаченню ідеї викупної жертви у тексті Іс. 53 р., Лев.16 р., ідеї Викуплення у посланні до Євреїв та інше. Для досягнення максимальної точності інтерпретації автор звертається до вияснення лексичних значень грецьких та єврейських слів.

Останній, п'ятий розділ дисертації носить ілюстративний характер і покликаний продемонструвати присутність онтологічного сотеріологічного підходу у творах Апостольських мужів, апологетів та ранніх Отців Церкви.

На нашу думку, патристичний спадок не можливо інтерпретувати як гомогенну богословську думку, тим більше наголошувати на відсутності у ранніх християнських богословів елементів «юридичного» підходу засновану на визнанні «замісного» значення жертви Христа (Іріней Ліонський, Юстин Мученик...). Саме нормативність «юридичного» розуміння природи спасіння доводиться у магістерському дослідженні випускника Волинської православної богословської академії (ВПБА) архімандрита Сергія (Ярового). Також, на нашу думку у праці можна розгорнути більш широкий діалог із представниками православних послідовників «юридизму» через аналіз праць святителя Серафима (Соболева), архієпископа Нікона (Рождественского), митрополита Філарета (Дроздова), архієпископа Аверкія (Таушева) та професора М.М. Скаблановича. Праці названих авторів, доводять те, що православна богословська думка не репрезентується виключно «органічним» сотеріологічним підходом. Зазначемо, що ідея «органічної природи викуплення» набула своєї популярності з кінця XVI ст. на хвилі пошуків власної ідентичності у боротьбі із католицизмом та протестантизмом. Особливої популяризації набув лише у середині XX ст. через праці представників «Паризької школи». Тому «органічна теорія», яка сьогодні популяризується у (не) класичних творах Сергія (Старгородського), у публічних виступах професора О. Осіпова та інших богословів не може вважатись богословською монополією.

Запропонована П.М. Ковалівом холістична сотеріологія базується на онтологічному підході і на думку де-яких богословів є однією із форм відомої «органічної» теорії.

Проте, у ході ознайомлення із дисертацією виникають де-які запитання:

1. Де межі метафоричності у біблійній сотеріології. Чи не протиставляються метафори метафізичній реальності?

2. Автор припускається частого некоректного вживання прикметника «першоапостольський», який припускає існування «другоапостольських» та інших періодів.
3. Які небезпеки містить у собі проведення біблійних герменевтичних досліджень засобами когнітивної лінгвістики?
4. Як узгоджується із онтологічним сотеріологічним підходом поняття «відродження» (гр. «paliggenesia») у Мат.19:28?
5. З тексту не завжди зрозуміло, межі номінативів у визначенні «домену-джерела» та «цільового домену». Наприклад, чи є «смерть» прямою номінацією, чи «доменом-джерелом»? Чи є титул Бога («суддя») прямою номінацією, чи «доменом-джерелом»? Тоді що виступає «цільовим доменом» у конкретних цих двох прикладах?

Висловлені зауваження не знижують позитивної оцінки отриманих результатів дисертації. Запропонована робота є знаковою у вітчизняних академічних колах, і свідчить про формування в середовищі вітчизняних науковців фахівців з історичного богослов'я здатних до розв'язання складних теоретичних та практичних завдань. Дисертація відрізняється структурною чіткістю й обґрунтованістю положень, що виносяться на захист, і є завершеною самостійною роботою дисертанта. Знайомство зі змістом дисертації, авторефератом, публікаціями автора дають підстави для загального висновку про те, що робота **Коваліва Петра Михайловича «Біблійна та ранньопатристична теологія відкуплення»** є завершеним дослідженням актуальної наукової проблеми, містить наукові досягнення та відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (із відповідними змінами), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я.

**Офіційний опонент,
кандидат філософських наук,
академічний декан
Української євангельської семінарії.**

 Гура В.О.